

UDK: 330.8(497.5) »1849/1852«
929 Kvaternik, R.
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 21. 3. 1998.

Obrisi hrvatskog liberalizma: Romuald Josip Kvaternik i list *Südslawische Zeitung* (1849.–1852.)

VLASTA ŠVOGER

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autorica je usporedila stavove Romualda Josipa Kvaternika, profesora povijesti na Kraljevskoj akademiji znanosti u Zagrebu i zagrebačkoga opozicijskog lista *Südslawische Zeitung* (1849.–1852.), o tada aktualnim političkim, društvenim, kulturnim i gospodarskim pitanjima. Utvrdila je veliku sličnost i bliskost njihovih pogleda na spomenute probleme, a također, i visok stupanj aktualnosti i funkcionalnosti rješenja koja su predlagali u kontekstu političkih okolnosti sredinom XIX. stoljeća.

Uvod

Rad dr. Romualda Josipa Kvaternika, profesora povijesti na Kraljevskoj akademiji znanosti u Zagrebu, vrijedno je proučiti ne samo zbog nesumnjivog utjecaja na misaoni i idejni razvoj sina Eugena¹, koji je proslavio prezime Kvaternik, nego i zbog utjecaja na mnogobrojne naraštaje hrvatskih intelektualaca. Ante Starčević, Matija Mesić, Matija Mrazović, Ivan Perkovac, Albert Štriga, Grga Martić i Josip Torbar koji su nepobitno imali značajnu ulogu u političkom i kulturnom životu Hrvatske u drugoj polovici XIX. stoljeća bili su samo najpoznatiji među učenicima Romualda Kvaternika.² Njegovi stavovi o politici, društvenim, gospodarskim i kulturnim problemima u velikoj mjeri korespondiraju s idejama iznesenima na stranicama zagrebačkoga opozicijskog liberalnog lista *Südslawische Zeitung*, što, čini se, nije tek posljedica vremenske i prostorne blizine njihova formuliranja.

Predmet ovoga rada je sadržajna analiza društveno-političkih, kulturnih i gospodarskih stavova R. J. Kvaternika koji se mogu razabrati iz njegovih pozi-

¹ Eugen Kvaternik je zajedno s osmoricom kolega branio očeve pozicije iz opće povijesti 25. VII. 1841. Ljerka Kuntić – Bruna Kuntić Makvić, »Nastava povijesti na zagrebačkoj Akademiji u prvoj polovini XIX. stoljeća prema tiskanim pitanjima za javne ispite« (dalje: Nastava povijesti), *Studia classica I, L&G*, Zagreb 1990., 83.–135. O navedenome v. str. 115.

² Usp. *Tabellaris informatio (Matricula) universae studiosae iuventutis in regia Academia Zagradiensi 1836/7. – 1849/50*. Čuva se u Državnom arhivu u Zagrebu pod sigurnošću 25693–99.

cija (tiskanih pitanja/teza za javne ispite) iz opće i ugarske povijesti (hrvatska povijest učila se u sklopu ugarske)³ i onih objelodanjenih u listu *Südslawische Zeitung*.⁴ Pritom valja voditi računa o karakteru građe. Naime, pozicije (*positiones, propositiones, assertiones, theses*) su bile oblikovane kao kratke natukni-

³ R. J. Kvaternik, *Tentamen publicum ex historia universali in Regia Scientiarum Academia zagrabienisi, Zagrabiae* 1841. (dalje: Kvaternik, *Opća povijest*, poz. x., broj stranice u zborniku *Studia classica I.* iz kojega preuzimam prijevod pozicija na hrvatski jezik), signatura u NSK 43876.; R. J. Kvaternik, *Positiones ex historia pragmatica Hungariae...*, Zagrabiae 1847. (dalje: Kvaternik, *Ugarska povijest*, poz. x., br. str. u zborniku *Studia classica I.*), signatura u NSK 317898. Za sada su pronađene pozicije za četiri Kvaternikova javna ispita, po dva iz opće i dva iz ugarske i hrvatske povijesti s jednakim pitanjima. Kao datumi održavanja ispita iz opće povijesti na naslovnoj stranici pozicija navode se 25. 7. 1841. i 9. 7. 1844., dok su ispiti iz ugarske povijesti i povijesti Kraljevina Slavonije, Hrvatske i Dalmacije do ujedinjenja s Ugarskom, kako se čini prema pozicijama, održani 7. 7. 1844. i 8. 7. 1947. Broj sačuvanih tiskanih pozicija ne omogućava pouzdan zaključak o broju stvarno održanih ispita. Naime, javni su se ispiti mogli održati i bez tiskanih pitanja, ako kandidati nisu imali sredstava za njihovo tiskanje, pozicije su se tiskale unaprijed, a ispit se zbog različitih razloga možda nije niti održao, a postoji i mogućnost da su sačuvane i pozicije koje do sada nisu pronađene.

⁴ Do sada u hrvatskoj historiografiji o ovoj temi nije bilo riječi. Pojedini autori u svojim su se prilogima bavili jednim od aspekata spomenute teme. O Romualdu Kvaterniku usp. Vjekoslav Klaić, »Dr. Romuald Josip Kvaternik (posljednji profesor historije u kr. akademiji znanosti u Zagrebu)«, *Nastavni vjesnik Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora XXXI./1923.*, 281.–290.; (dalje: Dr. Romuald Kvaternik); isti, »Kraljevska akademija znanosti u Zagrebu 1776.«, *Hrvatsko kolo VII.*, 1912., 3.–33.; isti: »Preteče sveučilišta«, u: *Sveučilište kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924. Spomenica akademičkoga senata*, (dalje: *Spomenica 1925.*) Zagreb 1925., 1.–35.; Jaroslav Šidak, »Regia Scientiarum Academia«, *Spomenica u povodu 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu I.* (dalje: »Academia«, *Spomenica 1969. I.*), Zagreb 1969., 49.–78. Iscrpne obavijesti o Kraljevskoj akademiji znanosti u Zagrebu mogu se pronaći u već spomenutim radovima. Usp. također: N. Klaić, *O postanku zagrebačkog sveučilišta*, Zagreb 1969.; Jaroslav Šidak, »Jedno stoljeće u razvoju školstva u hrvatskim zemljama (1773–1874)«, *Zbornik za historiju školstva i prosvjete* 9., Zagreb 1975., 37.–48.; VI. Bazala, »Preteče, osnutak i razvoj sveučilišta u Zagrebu do 1918. godine«, *Zbornik za historiju školstva i prosvjete* 2., Zagreb 1965., 51.–82.; Krešimir Nemeth, »Zagrebačka akademija uoči Narodnog preporoda«, *Iz starog i novog Zagreba I.*, Zagreb 1957., 169.–181.; Antun Cuvaj, *Grada za povijest školstva Kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas III.*, 2. izdanje, Zagreb 1910., 211.–223.; Mirjana Gross, *Počeci moderne Hrvatske, Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850–1860.*, Zagreb 1985., 311.–313., (dalje: *Počeci*). O listu *Südslawische Zeitung* (dalje: *SZ*) v. Josip Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771–1939.*, Zagreb 1962., 170.–172., (dalje: *Povijest novinstva*); M. Gross, *Počeci*, na v. mj.; Jaroslav Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti XIX. stoljeća*, Zagreb 1973.; isti: *Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848–49.*, Zagreb 1979.; Vaso Bogdanov, *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848–49.*, Zagreb 1949.; isti: *Hrvatska ljevica u godinama revolucije 1848–49 u svijetu naše četrdesetosmaške štampe*, Zagreb 1949.; Petar Korunić, »Jugoslavenska ideja u hrvatskoj i slovenskoj politici za revolucije 1848–1849. g.«, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu* 14., Zagreb 1981., 91.–226.; isti: *Jugoslavizam i federalizam u hrvatskom nacionalnom preporodu 1835–1875.*, Zagreb 1989.; isti: »Program konfederalizma u hrvatskoj političkoj i društvenoj misli u XIX. stoljeću«, *Povijesni prilozi (PP)* 10., Zagreb 1991., 103.–156.; isti: »Hrvatski nacionalni i politički program 1848/49. godine«, *PP* 11., Zagreb 1992., 177.–252.; Iskra Iveljić, »O značenju unutrašnjeg odsjeka Ban-

ce – podsjetnik, kao pitanja ili kao teze koje su najbolji slušači trebali obraniti i protumačiti na javnome ispitu na kraju školske godine. Glavna namjena pozicija je podučavanje mladeži, regulirano službenim propisima, a ne slobodno znanstveno istraživanje povijesnih problema. Faktografska osnova snažno je izražena, gradivo je sredeno kronološki, geografski i prema vladarima, a dio sadržaja je obvezatan i ponavlja se u pozicijama različitih profesora. Unatoč tomu, pozicije različitih profesora se međusobno znatno razlikuju, jer su ih profesori sastavljali suglasno svojim predavanjima i vlastitim istraživanjima, vodeći pritom računa da su namijenjene javnoj uporabi. Pozicije su također odražavale aktualne stavove o pojedinim povijesnim problemima, prateći povijesni razvoj i razvoj europske povijesne znanosti.⁵ Nastava povijesti je osposobljavala polaznike Akademije, odnosno dio buduće hrvatske intelektualne elite, za javni život i aktualnu političku borbu s Mađarima oko hrvatske autonomije.⁶ S druge je strane, *Südslawische Zeitung* bio dnevni list i u skladu s time usmjeren ponajprije prema aktualnim političkim, društvenim i gospodarskim problemima. Na stranicama ovoga lista vrlo rijetko nailazimo na izričito vrednovanje povijesnih događaja, ali se ono razabire iz komentara aktualnih događaja u kojima ima i povijesnih reminiscencija. Na tome ću materijalu nastojati pokazati refleksive suvremenih gledanja na povijest. O nastavi povijesti *Südslawische Zeitung* očitovao se u sklopu problematike reforme gimnazija. Ukazao je na potrebu da se više vremena i pozornosti treba posvetiti nastavi nacionalne povijesti, a smanjiti opseg gradiva i vrijeme posvećeno općoj povijesti. Nacionalnu povijest trebalo bi predavati na materinjem jeziku, jer se samo tako može razviti svestrana ličnost s razvijenom sposobnošću mišljenja.⁷

Uredništvo lista *Südslawische Zeitung* analizirajući društvene i političke probleme svoje sadašnjosti, a Kvaternik tijekom povijesti, neizravno se referirajući na njemu suvremene prilike, polaze od uvjerenja da sva vlast proizlazi iz naroda i zalažu se za parlamentarnu monarhiju, uvođenje građanskih i političkih sloboda i sredeno zakonodavstvo kao preduvjete za uspješni gospodar-

skog vijeća (1848–1850)«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu* 22., Zagreb 1989., 71.–94.; Tomislav Markus, »Zakonske osnove Odbora Sabora Hrvatske i Banskog vijeća 1849. godine«, *Časopis za suvremenu povijest (ČSP)* 28 (1.–2.), Zagreb 1996., 139.–159.; isti: »Hrvatski politički pokret 1848–1849. godine: osnovna zbivanja i ideje«, *PP* 15., Zagreb 1996., 11.–58.; isti: Mađarski nacionalizam i hrvatska politika 1848.–1849., *ČSP* 29 (1.), Zagreb 1997., 41.–67.

⁵ Ij. Kuntić – B. Kuntić-Makvić, Nastava povijesti, 84, 107–108.

⁶ O nastavi povijesnopravnih predmeta na zagrebačkoj Akademiji, njezinoj društvenoj, političkoj i metodološkoj uvjetovanosti usp.: Dalibor Čepulo, »Opća pravna povijest (1874–1933) i udžbenik »Opća povijest prava« (1890–1894): nastanak i metodološka i kulturna usmjerenja«, u: *Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu* (dalje: *Zbornik PFZ*) god. 42, Zagreb 1992., br. 5.–6, 871.–888.; isti, »Povijest i pravo: opća povijest, povijest staleža (1780–1812) i pravno obrazovanje na Kraljevskoj akademiji u Zagrebu (1776–1850)«, u: *Zbornik PFZ* 43, br. 4., Zagreb 1993., 439.–460.; isti, »Pravo, povijest i društvo: opća povijest prava (1868–1874) na Pravoslavnoj akademiji u Zagrebu (1850–1874)«, u: *Zbornik PFZ*, 43, br. 6., Zagreb 1993., 727.–754.; isti, »Matija Mesić i Pravoslavna akademija u Zagrebu – djelatnost na akademiji, nastava povijesti i kanonskog prava (1856.–1874.)«, *ČSP* 29, br. 3., Zagreb 1997., 457.–467.

⁷ Niz članaka pod naslovom »Zur Studienreform«, *SZ* br. 133., 134., 137., 30. 8.–4. 9. 1849.

ski, politički, društveni i kulturni razvoj naroda i pojedinaca. I Kvaternik i autori članaka u listu *Südslawische Zeitung* drže da bi odnosi među državama, narodima i pojedincima trebali počivati na načelima tolerancije, ravnopravnosti i međusobnog uvažavanja. Ne usmjeruju svoj interes samo prema političkim problemima, već veliku pažnju posvećuju kulturnoj i gospodarskoj problematici. Nakon usporedbe Kvaternikovih stajališta i ideja iznesenih na stranicama lista *Südslawische Zeitung* pokušat ću utvrditi njihovu aktualnost i funkcionalnost u vremenu i prostoru u kojemu su nastale, dakle u Hrvatskoj polovinom XIX. stoljeća.

I.

Pedagoška i znanstvena djelatnost Romualda Josipa Kvaternika

Romuald Josip Kvaternik (Quatternik) rođen je 7. veljače 1799. godine u Gorskotom kotaru, u trgovištu Ravna Gora od roditelja Mihovila i Katarine. Otac Mihovil bio je zanatlija, a doselio se iz Moravica.

Nakon završene pučke škole i gimnazije R. J. Kvaternik pohađao je dvogodišnji tečaj filozofije, prvo na Kraljevskoj akademiji u Zagrebu, a zatim na Carsko kraljevskom liceju u Ljubljani. U Ljubljani je 1821. položio ispit iz više opće pedagogije. Prosvjetnu djelatnost Kvaternik je započeo iste godine u Ljubljani (na Carsko kraljevskoj gimnaziji), a nastavio ju je u Zagrebu 1822. godine. Dugo je godina Kvaternik radio kao učitelj na Glavnoj dječjačkoj školi, a 1834. godine postao je profesorom prvoga gramatikalnog razreda u zagrebačkoj Arhigimnaziji.

Te je godine umro dugogodišnji profesor opće i ugarske povijesti na filozofskom tečaju zagrebačke Akademije, Ladislav Žužić,⁸ i Romuald Kvaternik se kao jedan od kandidata prijavio na raspisani natječaj. Budući da se, zbog usmenog i pismenog ispita, a i drugih okolnosti, otešlo s popunjavanjem spomenutog profesorskog mjesta na Akademiji, tadašnji vrhovni školski ravnatelj za Hrvatsku, grof Ivan Petar Karlo Sermage⁹ predložio je Kvaternika za suplenta (namjesnog profesora) povijesti na Akademiji. Postavši tako suplentom povijesti, Kvaternik nije dugo čekao kraljevu potvrdu: 15. srpnja 1837. kralj ga je imenovao profesorom, a Ugarska kraljevska kancelarija mu je izdala dekret o preuzimanju profesure 1. listopada iste godine uz obvezu da u

⁸ Ladislav Žužić (1786.–1834.) je od 1811. do smrti bio bibliotekar i profesor opće i ugarske povijesti na Kraljevskoj akademiji znanosti u Zagrebu. O Žužiću v. Jaroslav Šidak, *Academia, Spomenica* 1969. I., 65.; Franjo Fancev, *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1832), Grada za povijest književnosti Hrvatske XII*, (dalje: *Dokumenti*) Zagreb 1933., XL., XLII.–XLIII.; Lj. Kuntić – B. Kuntić-Makvić, *Nastava povijesti*, 87. i dalje.

⁹ I. P. K. Sermage (Zagreb, 24. II. 1793. – 13. VIII. 1851.), nakon studija filozofije, prava i završene rudarske akademije bio je prisjednik Banskog stola. Na zasjedanju Hrvatskog sabora 1832. isticao je prvenstveno načelo teritorijalne cjelovitosti hrvatskih zemalja i osuđivao politiku mađarizacije. Od 1834.–1836. vrhovni je ravnatelj školstva u zagrebačkom okružju. Usp. *Enciklopedija Jugoslavije* (dalje: *EJ*) sv. 7., Zagreb 1968., 186. i 187.

roku od godinu dana položi doktorat filozofije na Kraljevskom sveučilištu u Pešti.¹⁰

Koliko je poznato, Kvaternik je prvi od profesora povijesti na zagrebačkoj Akademiji počeo pisati vlastite udžbenike,¹¹ i to hrvatskim jezikom, a zajedno s Tomom Koščakom¹² i prof. Andrijom Kucharskim¹³ radio je na uvođenju novoga hrvatskog pravopisa u škole u Hrvatskoj.¹⁴

Vjerojatno je prvi dio svog udžbenika iz opće povijesti pod naslovom *Izvod Sveobće Dogodovštine* Kvaternik priredio za tisak. Ta prva knjiga trebala je obuhvatiti povijest staroga vijeka. Međutim, osim podataka o autoru, nekoliko Ciceronovih misli i misli Carla von Rottecka o povijesti te opširne posвете Ljudevitu Gaju, čini se da ostatak rukopisa nije sačuvan.¹⁵

Udžbenik iz hrvatske povijesti pod nazivom *Poviest hrvatska* Kvaternik je započeo pisati zajedno s dr. Konradom Šufflayem¹⁶, svojim nasljednikom na

¹⁰ V. Klaić, Dr. Romuald Josip Kvaternik, 281.–283.

¹¹ Lj. Kuntić–B. Kuntić–Makvić, *Nastava povijesti*, 87. V. Klaić pretpostavlja da je Kvaternik napisao udžbenike iz hrvatske i opće povijesti; v. V. Klaić, Dr. Romuald Josip Kvaternik, 284. i 285. i isti: »Preteče sveučilišta«, *Spomenica 1925.*, 28. Klaićevu pretpostavku preuzeo je i Stjepan Antoljak, *Hrvatska historiografija do 1918. Knjiga prva* (dalje: *Hrvatska historiografija I.*), Zagreb 1992., 400. i isti: *Hrvatska historiografija do 1918. Knjiga druga*, Zagreb 1992., 501.

¹² T. Koščak (1752. – 1831.), doktor filozofije i slobodnih umjetnosti, prodirektor literarne komisije zagrebačkog okružja, nadzornik narodnih osnovnih škola u Hrvatskoj i Slavoniji. Zalagao se za štokavsko narječje kao osnovu budućega hrvatskog književnog jezika. usp. *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica z hrvatskoj povijesti od 925.–1925.* (dalje: *Znameniti i zaslužni Hrvati*), Zagreb (bez godine izdanja), 141.; F. Fancev, *Dokumenti*, XXXIV., XXXVII.–XXXVIII.

¹³ A. Kucharski, poljski učenjak, profesor slavenskih jezika na sveučilištu u Varšavi je 1829. godine doputovao u Hrvatsku. Tom ga je prigodom R. J. Kvaternik (Kucharski mu je bio kum) upoznao s Lj. Gajem. Njihov susret Kvaternik opisuje u posveti svoje opće povijesti, v. bilj. 10. i F. Fancev, *Dokumenti*, XXXVII.–XXXVIII.

¹⁴ Taj rad opisuje Kvaternik u posveti svoje opće povijesti. Rukopis pod nazivom *Izvod Sveobće Dogodovštine* čuva se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, signatura R 3720. Kvaternik navodi da im je Gajeva *Kratka osnova horvatsko – slavenskoga pravopisanja* pomogla da usuglase stavove, ali je smrt školskog nadzornika Tome Koščaka 1831. godine spriječila ostvarenje njihovih planova o uvođenju novoga hrvatskog pravopisa u škole. O tome usp. F. Fancev, *Dokumenti*, XXXVII.–XXXVIII.; Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod I. Od godine 1790. do 1836.*, Zagreb 1903., str. 130. i 027.

¹⁵ Iako postoji i mogućnost da Kvaternik knjigu nije niti napisao, to se ne čini vjerojatnim sudeći po izgledu i pažnji s kojom je rukopis pripreman, a posebice ako se usporedi s rukopisom udžbenika iz hrvatske povijesti (v. bilj. 17). U slučaju Kvaternikova rukopisa udžbenika iz opće povijesti riječ je o krasopisnome čistopisu kakav se, u skladu s tadašnjom tiskarskom tehnikom, predavao u tisak. Vjerojatno je već bilo ugovoreno i tiskanje u tiskari Ljudevita Gaja, sudeći prema onome što Kvaternik ispod naslova prve knjige izrijekom navodi: »Tiskom i troškom k.(kraljevske) pr.(privilegirane) nar.(narodne) ilir.(ilirske) tiskarne Dra.(doktora) Ljudevita Gaja.« Detaljan opis i pretisak sačuvanih dijelova spomenutoga rukopisa v. kod V. Klaić, Dr. Romuald Josip Kvaternik, 285.–287.

¹⁶ K. Šufflay (20. 11. 1826., Ribnik – 29. 11. 1856., Zagreb) povjesničar, doktor filozofije i slobodnih umjetnosti i odvjetnik. U dijelu školske godine 1849/50. zbog

mjestu profesora povijesti na Akademiji. Kvaternik je napisao stranice 21.–24. pod naslovom »Od krstjenja Hrvatah. Što je znati od krstjenja Hrvatah.« U tekstu podijeljenome na paragrafe Kvaternik govori o pokrštenju Hrvata, citira Konstantina Porfirogeneta, ali na osnovu njegovih podataka i franačkih pisaca izvodi vlastite zaključke.¹⁷ Kvaternik dalje opisuje način života Hrvata stavljajući naglasak na njihovu političku samostalnost i gospodarski napredak: »Po prognanju Frankah Hrvati samostalni i neodvisni, počеше polja marljivo obdelavati, trgovati, zanat tirati, rečju stanje njihovo biaše ne samo snosno već i sretno.«¹⁸

U daljnjem tekstu Kvaternik opisuje kako je došlo do ujedinjenja Hrvatske s Ugarskom, prikazujući ga kao posljedicu feudalne anarhije u Hrvatskoj. Naime, jedan velikaš »nemogavši celj svoju dostignuti; pozove Ladislava (potcrtano u izvorniku), kralja ugarskoga, kao susednog vladara, da nemirnu i anarchičku Hrvatsku zauzme« (...) Ladislav zauzme sjeverni dio Hrvatske, do Kupe, i postavi »sinovca svoga, Alma, za kralja.« Na čelo velikaša »primorske Hrvatske«, odlučnih da brane svoju zemlju, stao je »negdašnji ban Petar« (potcrtano u izvorniku). Nakon smrti svoga zaštitnika Ladislava, Almo je zbog nezadovoljstva svojih podanika otišao u Ugarsku i »ponudio novomu kralju Kolomanu sve ovdje na koliko je kakvo imao, pravo na Hrvatsku«, nakon čega je Koloman s vojskom provalio u Hrvatsku. Koloman pak, vidjevši da Hrvatsku neće moći zauzeti bez velikih žrtava, pozove predstavnike Hrvata k sebi da dogovore uvjete pod kojima ga Hrvati primaju za kralja.¹⁹

Iz navedenoga je vidljivo da Kvaternik nastoji prikazati kako se ugarsko vrhovništvo postupno širilo na Hrvatsku i uz pristanak hrvatskog plemstva, te

bolesti R. Kvaternika suplirao je na mjestu profesora opće i ugarske povijesti na Kraljevskoj akademiji znanosti u Zagrebu. Nakon ukidanja Kraljevske akademije znanosti u jesen 1850. (Filozofski fakultet je ukinut, a njegovi tečajevi logike i filozofije priključeni su zagrebačkoj Arhigimnaziji, dok je Pravni fakultet pretvoren u Carsko kraljevsku pravoslavnu akademiju) Šufflay i ostali profesori Akademije premješteni su u reorganiziranu gimnaziju. Od 1851. Šufflay je bio tajnikom zemaljskog povjerenstva za uvođenje zemljarine, a od 1855. članom Društva za jugoslavensku povjestnicu i starine. Usp. S. Antoljak, *Hrvatska historiografija I.*, 433.–434.; V. Klaić, »Preteče sveučilišta«, *Spomenica 1925.*, 28. i 35.; Emil Laszowski, »Dr. Konrad pl. Šufflay Ostruševački«, *Zagreb*, XII., br. 1.–3, Zagreb 1944.

¹⁷ Rukopis R. J. Kvaternika *Poviest hrvatska* čuva se u Hrvatskom državnom arhivu u ostavštini Emila Laszowskog, kutija 74, Acta familiae Šufflay, u fasciklu dr. Konrad Šufflay. Na zaključak da su Kvaternik i Šufflay zajedno pisali ovaj udžbenik mogla bi upućivati Kvaternikova poruka Šufflayu u kojoj ga moli da mu rukopis brzo vrati i da iz njega ispiše ono što mu je potrebno. O tome usp. V. Klaić, Dr. Romuald Josip Kvaternik, 284.–285. Za razliku od udžbenika opće povijesti ovo je očevidno bila radna verzija, jer je Kvaternik unosio puno naknadnih bilježaka i ispravaka. Ovaj je rukopis u lošem stanju, a jedan mali dio je uništen (dio koji se odnosi na vladavinu Almoša).

¹⁸ R. J. Kvaternik, *Poviest hrvatska*, rkp., 22.

¹⁹ Isto, str. 23.–24. Kvaternik ovako opisuje sklapanje ugovora između dvanaestorice hrvatskih plemića i Kolomana: »Kralj Koloman, uvidivši, da se stvar bez velikog na obadvi strankah krvi proljevanja rešiti nemože, pa dabi moglo i za njega samoga loše izpasti; – pozove Hrvate uljudno u Križevac, zada ga pod uvēti, po njihovoj volji zaključiti se imajućemi, za svoga takodjer kralja prime.

da je riječ o savezništvu, a ne o osvajanju. Pretvorivši Zvonimirovu ženu Lijepu Helenu, sestru ugarskoga kralja Ladislava, u dvije, Helenu (Jelenu), nakon čije se smrti Zvonimir oženio Lepom, Kvaternik nastoji oslabiti rodbinske veze hrvatske dinastije s ugarskom kraljevskom kućom i pobija ugarske pretenzije na Hrvatsku prije Ladislava. U pozicijama iz ugarske i hrvatske povijesti Kvaternik ponavlja ovu tezu, ali ne s tolikom sigurnošću. Naime, Kvaternik drugo Zvonimirovo vjenčanje ipak stavlja pod upitnik upotrijebivši izraz »čini se da se kralj Zvonimir oženio drugom, Lepom, koja mu je dovela pastorka Radovana«. Na ovaj se način Kvaternik ipak donekle ogradauje od vlastite prilično nategnute formulacije.²⁰ Premda se ova interpretacija može držati njegovom znanstvenom tezom,²¹ ipak se stječe dojam da je to njegov odgovor na suvremenu političku situaciju ispunjenu žestokim napadima Mađara na hrvatsku državnost i municipalna prava, pri čemu je jedan od glavnih argumenata s hrvatske strane bila interpretacija da je Koloman sklopio ugovor s hrvatskim plemstvom, odnosno da nije pokorio Hrvatsku. Na ovaj način

Ovi dakle izabraše i poslaše k njemu 12 umnih plemićah odbornikah, koji bi imali stvar s poštenjem i korisno za Hèrvate rešiti, naime:

grofa Jurana, iz plemena Kacićah;
 grofa Ugrina, iz plemena Kukaćah;
 grofa Marmonju, iz plemena Šubićah;
 grofa Pribislava, iz plemena Gudomirah;
 grofa Jurja, iz plemena Snačićah;
 grofa Petra, iz plemena Čićah;
 grofa Pavla, iz plemena Gusićah;
 grofa Martina, iz plemena Lapsanovićah (Lapsanah);
 grofa Pribislava, iz plemena Polićah;
 grofa Obrada, iz plemena Lasnizićah;
 grofa Ivana, iz plemena Iamomećah, i
 grofa Mironju, iz plemena Tugomirah.

Ovi dođući s počitanjem, kako valja, pred Kolomana kralja, bi i od njega častno, te na čelov (poljubac, kušac) mira prijeli.

Uveti su onda bili zaključeni sledeći:

a) da svi gore rečeni, i oni koji su ji poslali, svoj imetak nadalje poseduju u miru, te neimadu nikakve podanke kralju platjati. Al će zato,

b) ako bi tko na kralja unutar njegove (valjda ugarske) kraljevine nasrnuo, svako iz imenovanih plemenah, na poziv kralja, dužno biti, najmanje 10, dakle ukupno 120 oboružanih Hèrvatah njemu u pomoć poslati, koji će do reke Drave svojim, a poslje kraljevim troškom imati vojevati tako dugo, dok bi vojna unutar kraljevine trajala.« Iz ovoga bi se moglo zaključiti da Kvaternik tzv. *Pacta Conventa* ili *Qualiter* drži originalnim i vjerodostojnim izvorom.

²⁰ Usp. Kvaternik, *Ugarska povijest, poz. 9. i 10.*, str. 118.–121. i Bruna Kuntić-Makvić, »Vladavina kralja Zvonimira kao problem u nastavi nacionalne povijesti u Hrvatskoj u 19. stoljeću«, u zborniku radova *Zvonimir, kralj hrvatski*, Zagreb 1997., 337.–342., a posebice 340.–341.

²¹ Gledajući iz perspektive današnje povijesne znanosti ova Kvaternikova teza kojom se suprotstavlja tvrdnjama o Zvonimirovom rodbinstvu s ugarskom dinastijom ne može se držati opravdanom i ne može se dokazati, ali je nepobitna njezina funkcionalnost u tadašnjim političkim prilikama.

Kvaternikovo djelo u potpunosti ispunjava dvostruku zadaću tadašnje hrvatske historiografije, a to je, povećanjem znanja o hrvatskoj povijesti pridonijeti jačanju nacionalne svijesti u procesu hrvatske nacionalne integracije, a s druge strane, naglašavanjem elemenata hrvatske autonomije tijekom povijesti pružati argumente u aktualnoj borbi za modernu hrvatsku autonomiju.²²

Osim pedagoškim i historiografskim radom (bio je »historiograf kraljevine hrvatsko-slavonsko-dalmatinske« kao i historiograf Akademije²³) Kvaternik se bavio i pjesništvom.²⁴

Do prve polovine XIX. stoljeća ni jedan domaći ni strani povjesničar nije iznio sumnju u autentičnost *Pacta Conventa*. Iz rečenoga je vidljivo da je Kvaternik drži originalnim i vjerodostojnim dokumentom, što je u skladu s tadašnjim spoznajama povijesne znanosti o ovome povijesnome vrelu. *Pacta Conventa* je i danas jedno od spornih pitanja hrvatske medijevističke historiografije. O tome usp. Stjepan Antoljak, *Pacta ili Concordia od 1102. godine*, Zagreb 1980.

²² O hrvatskoj historiografiji u XIX. stoljeću v. Mirjana Gross, *Suvremena historiografija, Korijeni, postignuća, traganja*, Zagreb 1996., str. 172.–188. i tamo navedenu literaturu. Usp. također S. Antoljak, *Hrvatska historiografija I.*, 323.–440.

²³ Usp. nekrolog u *Narodnim Novinama* od 2. 4. 1851. i V. Klaić, Dr. Romuald Josip Kvaternik, 288.

²⁴ Riječ je o prigodnim pjesmama pisanim uglavnom kajkavskim narječjem, a posvećene su vrhovnim školskim ravnateljima u Hrvatskoj, grofovima Josipu i Ivanu Petru Karlu Sermage: R. J. Kvaternik, *Imenoszlavnik preszvetlomu y prepostovanomu Gozpodinu gozpodinu Josefu grofu Sermage od Szomszedvara...*, *Vu Kralyevztvih Horvatzkom y Shlavonzkom, y Vugerzkom Primorju najvisheshemu skolh ravnitelu...*, k dnevnu XIX, meszecz Szushcza MDCCCXXVIII, Vu Imenu Kralyevske Perveshno-Glyvne Narodne skole Zagrebechke, Vu Zagrebu z- Szlovami Ferencza Suppan. U 4ni 8 strana. Signatura u NSK 212–12 R II. D-8°-276.; isti, *Chaztnik preszvetlomu y velikochaztnomu gozpodinu Ivanu Petru Karolu grofu Sermage-Szomszedvárzkomu ...*, *vu kralyevztvih Horvatzkom y Shlavonzkom, kak takaj Horvatzko-vugerzkom Primorju najvisheshemu skol y navukov ravnitelu...*, kada na zadneju ovu chazt podignyen, 11^{ea} Rosnyaka leta 1834, szlavno vu nyu upelyan bi bil;... Vu Zagrebu, z Szlovami Franca Suppana, Cesz. Kraly. szlob. Knigotizkavca – y tersca. U 4ni 30. str. Signatura u NSK 212-12 R II. D-8-268. U tim prigodnicama Kvaternik u stihovima na hrvatskom (mali dio stihova je na latinskom i njemačkom jeziku) veliča njihov rad i zasluge za domovinu, ističući ponajprije njihov doprinos razvoju znanosti i znanja koje drži »najljepšim imanjima«. Osim navedenih pjesama Kvaternik je napisao još nekoliko prigodnica sličnog sadržaja na latinskom i njemačkom jeziku. Kvaternik, R. J., *Jubel-Worte am Tage des Primiz des Herrn Edmund von Stajdacher*, Weltpriester der Agramer Diöcese, am zweiten Juny 1836, ausgesprochen von seinem innigen Freunde Romuald Quatternik. – Agram, Gedruckt bei Franz Suppan, [Bez god.] 8° [6] str. Signatura u NSK 32087.; isti, *Prologus ibidus Oct. 1830. natali die...Petri Joannis Nepomuceni Krajacich... Poematio cum hymno Croatica musa deductum.*; isti, *Lied bey Gelegenheit der um 18-ten Januar 1835 statt gefundene silbernen Hochzeit ihr Herrn Franz Hack und ihr Frau Margareth geborene Mikloushich abgesungen*. Vertraulich. Osim ovih sačuvanih prigodnica (čuvaju se u NSK Sastavci u stihu i prozi, R 3511.). V. Klaić spominje još jednu, posvećenu Romualdovom mladem bratu Jurju, vjerojatno u slavu njegovog zaređenja za svećenika, ali navodi da je spis izgubljen. Usp. V. Klaić, Dr. Romuald Kvaternik, str. 283. U NSK se čuva popis knjiga knjižnice (sign. R 5361) Eugena Kvaternika, Romualdova sina, ali među njima nema niti jednog djela njegova oca.

Osvjedočeni patriot i liberalni intelektualac, Kvaternik je u takvom duhu odgajao svoje učenike,²⁵ a takvim duhom odiše i list *Südslawische Zeitung*.

Romuald Kvaternik umro je 1. travnja 1851. godine nakon duge bolesti. List *Südslawische Zeitung* je ovako donio vijest o njegovoj smrti: »Zagreb. Preminuo je gospodin Romuald Quatternik, profesor na ovdašnjoj Akademiji znanosti.«²⁶

II.

O značaju lista *Südslawische Zeitung*

Südslawische Zeitung, liberalno opozicijski list s naglašenim demokratskim i slavenskim (hrvatskim) obilježjima, zasnovan na modernim novinarskim načelima kao što su sloboda tiska, zastupanje narodnih interesa, nestranački (nadstranački) pristup, inzistiranje na istinitosti obavijesti, kritički pristup, ali i odgovornost za objavljene informacije itd. izlazio je u Zagrebu od 3. 1. 1849. do početka 1852. godine. Urednik lista bio je Josip Prauss²⁷ i privremeno, tijekom 1850. godine Imbro Ignjatijević Tkalac²⁸, a izdavač je bio Dimitrije De-

²⁵ O tome svjedoči govor studenta Franje Mancea, kojega je, opraštajući se na kraju školske godine 1839. od profesora Romualda Kvaternika, na »ilirskom« jeziku izrekao u ime studenata drugog godišta filozofije. Taj se govor čuva u NSK među rukopisima Romualda Kvaternika, R 3511. Jaroslav Šidak na sličan način karakterizira Kvaternikovu djelatnost navodeći da on nije sudjelovao u preporodnom pokretu vlastitom pisanom riječju, ali je kao profesor povijesti budio nacionalnu svijest kod svojih slušača; v. J. Šidak, *Academia, Spomenica 1969.* I., 72. Usp. i S. Antoljak, *Hrvatska historiografija I.*, 400., bilj. 1806.

²⁶ SZ, br. 77., 3. 4. 1851. Na prvi pogled začuđuje šturost informacije o smrti Romualda Kvaternika. Na sličan način, gotovo telegrafski kratko, list je obavještavao o smrti poznatih osoba iz hrvatskog i europskoga kulturnog i političkog života. Rijetke su iznimke u takvome postupku, npr. nešto su opširnije obavijesti o smrti književnika Antuna Nemčića i zagrebačkog liječnika Eduarda Rauta: SZ, br. 139., 6. 9. 1849. i br. 122., 16. 8. 1849. Razlog tomu je vjerojatno u činjenici da je u prvome slučaju bila riječ o poznatome hrvatskom književniku, a u drugome slučaju o relativno mladome čovjeku i poznatome domoljubu i demokratu. Kratkoća obavještavanja o smrti domaćih uglednih osoba može se objasniti činjenicom da se *Südslawische Zeitung* drži listom Južnih Slavena u Habsburškoj monarhiji, a adresat su mu Slaveni u Monarhiji, pa u skladu s time i vrednuje pojedine informacije i priloge koje objavljuje. Ličnost i djelatnost Romualda Josipa Kvaternika ima veliko značenje za hrvatsku kulturnu, političku i društvenu sredinu polovinom XIX. stoljeća, ali je njegova važnost u općeslavenskim okvirima u Monarhiji relativno skromna.

²⁷ Josip Prauss (1829.–1874), publicist, podrijetlom Čeh. Oko 1845. došao u Zagreb, surađivao u zagrebačkim listovima *Luna*, *Agramer Zeitung*, glavni urednik lista *Südslawische Zeitung*, na Slavenskom kongresu 1848. u Pragu bio je jedan od hrvatskih delegata. Nakon zabrane lista *Südslawische Zeitung* po kazni poslan u vojsku. Od 1853. tajnik Matice ilirske i od 1853.–1857. urednik njezina časopisa *Neven*. Godine 1871. član je uredništva lista *Südslawische Zeitung – Neue Folge*. V. EJ sv. 6., Zagreb 1965., 581.; *Znameniti i zaslužni Hrvati*, 219.

²⁸ I. I. Tkalac (1824.–1912.), publicist, gimnaziju polazio u Karlovcu i Grazu, studirao filozofiju i pravo na sveučilištima u Berlinu, Münchenu i Heidelbergu, gdje je doktorirao filozofiju. Nikada nije pripadao krugu iliraca, tijekom revolucije 1848.–1849.

meter²⁹. Međutim, vrlo je brzo došlo do nesuglasica oko koncepcije lista, jer je Demeter htio slobodarski, ali umjereni list, dok je Prauss zastupao radikalnije ideje, pa je sredinom 1849. list prešao u ruke Praussa (uredništva), koji postaje i izdavačem. List je od 2. 7. 1849. do 2. 10. 1851. izlazio svakodneвно, osim nedjeljom i blagdanom, a prije i nakon tog razdoblja izlazio je tri puta tjedno. Skoro svi članci u ovome listu su nepotpisani ili umjesto potpisa stoji x, y, ili neki slični znak. Vrlo rijetko su članci potpisani inicijalima, a svega nekoliko članaka je potpisano imenom i prezimenom autora. Stoga je velik problem utvrditi autorstvo pojedinih članaka. Zbog dosljednoga građansko-liberalno-demokratskog stava *Südslawische Zeitung* se neprestano nalazio pod budnim okom policijskih organa i, nakon nekoliko prijetnji zabranom, u prvoj polovini 1852. godine list je zabranjen.³⁰ *Südslawische Zeitung* bio je liberalni

zastupao je ideju austroslavizma o preuređenju Habsburške monarhije u zajednicu ravnopravnih naroda. Početkom 1849. vratio se u Zagreb i nakon neuspjelih nastojanja da ga imenuju profesorom na Kraljevskoj akademiji znanosti u Zagrebu posvetio se publicističkom radu u SZ. Članke pod naslovom »Politische Rundschau« objavljene u SZ 1849. objavio je godinu dana kasnije u posebnoj brošuri *Ost und West. Eine politische Rundschau*. Tu je i dalje zastupao ideju austroslavizma, a iznio je i ideje srodne ruskim slavjanofilima o snažnome slavenskom Istoku kao suprotnosti »bolesnome i nemoćnom« Zapadu. Svoje misli o biti kršćanstva koja se netaknutom sačuvala jedino u pravoslavljnih Slavena razradio je u »spomenici«: *Das serbische Volk in seiner Bedeutung für die orientalische Frage und für die europäische Civilisation* (Leipzig 1853.). Od 1852.–1861. bio je tajnikom Trgovačke i obrtničke komore u Zagrebu. Godine 1857. izdao je Mažuranićev ep *Smrt Smail-age Čengića*. Pod svojim je imenom 1858. u Leipzigu izdao knjigu *Das Staatsrecht des Fürstenthums Serbien*. Nakon obnove ustavnog stanja 1861. odlazi u Beč, gdje pokreće dnevnik *Ost und West*, ali je zbog opozicijski obojenih članaka kažnjem zatvorskom kaznom. Od 1863. Tkalac živi u Italiji i radi u Ministarstvu unutarnjih poslova, a od kraja 1864. u Ministarstvu vanjskih poslova. Kasnije je uzeo talijansko državljanstvo i surađivao u mnogim talijanskim i njemačkim listovima anonimno ili koristeći pseudonim Hektor Frank, a izdao je i nekoliko knjiga. Godine 1894. je u Leipzigu objavio *Jugenderinnerungen aus Kroatien*, gdje je opisao svoj život i život svoje obitelji do svog odlaska u inozemstvo 1843. godine. V. EJ sv. 8., Zagreb 1971., 340.–341. i tamo navedenu literaturu.

²⁹ Dimitrije Demeter (pseudonim Afranović) (1811.–1872.), književnik i kazališni djelatnik. Filozofiju je studirao u Grazu, a medicinu u Beču i Padovi, gdje je i doktorirao. Nakon povratka u Hrvatsku priključuje se ilircima, napušta liječničko zvanje i posvećuje se književnosti i kazalištu. Uređivao je almanah *Iskru*, *Danicu* (1849.), pokrenuo je SZ te redigirao *Narodne novine*. Godine 1871. pokrenuo je časopis *Hrvatski sokol*. Suradivao je u radu na terminološkom rječniku *Juridischpolitische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs* (Wien 1853). Pisao je novogrčkim, njemačkim i hrvatskim jezikom. Napisao je nekoliko drama, od kojih je najpoznatija *Teuta*, poemu *Grobničko polje*, libreta za opere V. Lisinskoga *Ljubav i zloba* i *Porin*, te niz feljtona, pripovjedaka i kazališnih kritika. Višestruko sudjeluje u kazališnom životu Zagreba i pri osnutku nacionalnog glumišta u kojemu je bio član Kazališnog odbora, dramaturg i umjetnički ravnatelj. Za kazališne je potrebe preveo i preradio više od pedeset kazališnih djela. V. EJ sv. 3, Zagreb 1984., 416.–417. i tamo navedenu literaturu.

³⁰ Mirjana Gross i Josip Horvat koji su do sada najviše pisali o SZ izriču različite pretpostavke o prestanku izlazenja lista: M. Gross pretpostavlja da je list prestao izlaziti u veljači 1852., a J. Horvat drži da je to bilo u travnju 1852. Mirjana Gross, *Počeci*, 402.; Josip Horvat, *Povijest novinstva*, 174.–5. Budući da u NSK i Knjižnici HAZU (a

opozicijski list, odlučan i dosljedan u obrani svojih stavova, suvremeno koncipiran, u svojim interesima nije bio ograničen na samo neka područja ljudskog života. Uredništvo drži da sva vlast u državi proizlazi iz naroda i u skladu s tim shvaćanjem zalaže se za prosvjećivanje, odnosno materijalno i duhovno uzdizanje naroda kao preduvjet za svekoliki napredak države.³¹ Autori članaka u listu zalažu se za ujedinjenje hrvatskih zemalja i ukidanje Vojne krajine, jer teritorijalno jedinstvo drže osnovom za politički, gospodarski, nacionalni i kulturni napredak Hrvatske.³² U odnosima među narodima zastupaju načela potpune ravnopravnosti i međusobnog uvažavanja i posebno ističu potrebu suradnje i zbližavanja svih Slavena u Monarhiji, a posebice Južnih.³³

Članovi uredništva polaze sa stajališta da je najsavršeniji oblik vladavine ustavna parlamentarna republika, ali za državu u kojoj žive ne zahtijevaju republikansko uređenje, nego ističu potrebu preuređenja višenacionalne Habsburške monarhije u konfederaciju potpuno ravnopravnih naroda s ustavnom vladom koja će biti odgovorna izabranom parlamentu, a ne samo caru.³⁴ To načelo zastupaju i na nižoj razini, odnosno drže da bi i u Hrvatskoj vlada i ban trebali odgovarati Hrvatskom saboru i centralnoj vladi, a ne samo caru, a zalažu se i za lokalnu samoupravu. Za ustavnu monarhiju, a bore se da Habsburška monarhija takvom postane, karakteristična je trodjelna dioba vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku koje moraju biti međusobno odijeljene, a *Südslawische Zeitung* posebice ističe potrebu potpune nezavisnosti sudstva.³⁵ Oktroirani ustav od 4. 3. 1849. u listu drže shematiziranim ustavom koji odgovara trenutačnim političkim okolnostima, a ne stvarnim potrebama naroda, drže ga ustavom koji onemogućuje preobrazbu Podunavske monarhije na federativnom načelu i proklamira centralizaciju u upravi, što je, prema predviđanjima iznesenima u listu *Südslawische Zeitung*, koja su se ostvarila, imalo za posljedicu jačanje i učvršćivanje birokracije.³⁶ Međutim, nakon što je oktroj i u Hrvatskoj proglašen temeljnim državnim zakonom, čemu se *Südslawische Zeitung* protivio, uredništvo, ne želeći svoj list izložiti zabrani, počinje u oktroju tražiti dobre strane držeci da i takav ustav, ako ga se svi savjesno pridržava-

prema sadašnjim spoznajama niti u drugim ustanovama tog tipa) nisu sačuvani brojevi iz 1852. godine, a do sada nije pronađen niti dokument o službenoj zabrani, nije moguće točno utvrditi datum prestanka izlazenja SZ.

³¹ Usp. članak »Ueber Volksbildung«, SZ br. 27., 1. 2. 1850. Osim ovoga članka i brojni drugi članci na sličan način razmatraju problem prosvjećivanja naroda.

³² Usp. npr. članke u SZ br. 17., 9. 2. 1849., 81., 9. 4. 1850., 226., 2. 10. 1850. i dr.

³³ Usp. npr. SZ br. 264., 16. 11. 1850., te niz članaka »Zur Charakteristik der Slawen« br. 1.–5., 3.–12. 1. 1849.

³⁴ Usp. članke pod nazivom »Was ist eigentlich die Konstitution?«, SZ br. 214., 215., 18. i 19. 9. 1850.; »Die slawische Politik«, SZ br. 240.–251., 18.–31. 10. 1850., a osobito članak istoga naslova u br. 249., 29. 10. 1850.

³⁵ Usp. niz članaka naslovljenih »Unsere Landesverwaltung«, SZ br. 5.–11., 12.–26. 1. 1849.; SZ br. 3., 4. 1. 1851. i dr.

³⁶ Usp. većinu uvodnih članaka u SZ u mjesecu ožujku 1849.

vaju, ipak pruža dovoljno prostora za legalan i miran napredak i zajednički život austrijskih naroda.³⁷

Ekonomskoj problematici u listu posvećuju veliku pažnju. Dužnošću vladara/vlade drže donošenje mjera za gospodarsko uzdizanje zemlje čime bi je učinili sposobnom za plaćanje poreza. Osuđuju nastojanja vlade da financijsku krizu riješi ili barem u velikoj mjeri ublaži povećanjem poreza i neravnomjernu raspodjelu poreza. Posebnu pozornost posvećuju mjerama za unapređenje trgovine, tada jedne od najvažnijih gospodarskih grana u Hrvatskoj.³⁸

Među kulturnim pitanjima *Südslawische Zeitung* veliku pažnju posvećuje jezičnim problemima. Oštro osuđuju germanizaciju i zalažu se za stvarno provođenje jezične ravnopravnosti, za uvođenje materinjeg jezika u škole, upravu i sudstvo.³⁹ Ne propagiraju samo jezičnu ravnopravnost, nego dosljedno zagovaraju i stvarnu ravnopravnost vjera, protive se izuzimanju Katoličke crkve ispod nadzora države, a u skladu sa svojim liberalnim stavovima, zagovaraju oduzimanje škola ispod nadzora Crkve i zaštitu nižeg svećenstva pred despocijom biskupa.⁴⁰ I u školstvu zastupaju moderne ideje zalažući se za modernizaciju škola, za postavljanje nastave na nove osnove uvođenjem nekih novih predmeta i praktične izobrazbe. Nastava bi naravno trebala biti na materinjem jeziku, a cilj bi joj trebao biti razvoj skladne ličnosti koja će znati misliti i rješavati probleme interdisciplinarnim pristupom. *Südslawische Zeitung* se dalje zalaže za uzdizanje nastavničkog zanimanja na viši stupanj u materijalnom i kvalitativnom pogledu i za osnivanje sveučilišta u Zagrebu.⁴¹

Uredništvo se dotiče i pitanja novinarske struke tražeći stvarnu slobodu tiska reguliranu pravednim zakonom o tisku i kritizira trenutačno stanje u kojem je tisak prepušten samovolji moćnih pojedinaca, a listovima stalno prijete zabrana. Izjašnjavajući se protiv zabranjivanja novina, ističe da je za jačanje odgovornosti i profesionalnog digniteta novinarskog zanimanja.⁴²

³⁷ V. Poziv na pretplatu u 1850. godini, *SZ* br. 229., 24. 12. 1849. Taj je stav uredništvo naglašavalo u člancima o problemima vezanima za ustavni život u brojevima iz 1850. i 1851. godine.

³⁸ V. članke naslovljene »Wer zahlt die höchsten Steuern?«, *SZ* br. 225.–230., 1.–7. 10. 1850., »Die handelspolitische Lage unseres Vaterlandes«, *SZ* br. 87., 88., 16. i 17. 4. 1850. O prijedlozima za oživljavanje domaće trgovine v. članke u *SZ*, br. 82.–114., 27. 6. – 6. 8. 1849.

³⁹ Usp. npr. *SZ* br. 10., 24. 1. 1849., br. 33., 19. 3. 1849. I u mnogobrojnim drugim člancima u kojima se razmatraju problemi školstva, sudstva i uprave konstatira se da se jezična ravnopravnost ne provodi dosljedno.

⁴⁰ Usp. *SZ* br. 170., 13. 10. 1849., 101., 102., 104., 2.–6. 5. 1850., 85., 12. 4. 1851. i dr.

⁴¹ O problemima školstva v. 14 članaka naslovljenih »Zur Studienreform«, *SZ* br. 133., 134., 137., 143., 144., 147.–151., 169., 170., 225., 226., 30. 8.–20. 12. 1849., te članke pod naslovom »Unser Volksschulwesen«, *SZ* br. 229., 230., 232., 24.–29. 12. 1849.

⁴² Usp. npr. *SZ* br. 64., 25. 5. 1849., 91., 10. 7. 1849., 206., 26. 11. 1849., 5., 8. 1. 1851.

III.

Usporedba stavova Romualda Josipa Kvaternika i onih
objelodanjenih u listu *Südslawische Zeitung*

1. O kulturnim problemima i prosvjećivanju naroda

U svojim stavovima o ljudskom društvu, civilizaciji i povijesti i R. J. Kvaternik i *Südslawische Zeitung* polaze od naroda. Narod drže izvorom i svrhom svake vlasti, pa bi slijedom toga narod trebao i sudjelovati u vlasti, odnosno barem imati mogućnost utjecaja na odluke organa vlasti. Gaje veliko povjerenje prema snazi i ustrajnosti naroda, njegovom duhu, osjećaju za pravdu, miroljubivosti i vjeri u budućnost. Pojmom narod oni ne obuhvaćaju samo gornje slojeve koji su participirali u vlasti, nego ga proširuju i na niže slojeve kod kojih to nije bio slučaj. Tako Kvaternik ističe da je narod, primijetivši da su porasle nedaće i nestalo nade u bolju budućnost za vladavine Jakova II., pozvao iz Nizozemske Vilima i uzdigao ga na prijestolje.⁴³ Na sličan način *Südslawische Zeitung* izriče svoju vjeru u snagu i moć rasuđivanja naroda ističući da su se na početku revolucije 1848./49. vođe naroda trebale obratiti narodima i u tom bi se slučaju »nacije Carstva međusobno već sporazumjele i zao duh laži, tame, nesloge i bratske mržnje više ne bi nad njima imao nikakvu moć«.⁴⁴

Iz takvog stava o narodu proizlazi i mišljenje o potrebi prosvjećivanja kako pojedinca, tako i cijelog naroda, jer to je preduvjet za kulturno, političko i materijalno uzdizanje države. Kvaternik se s divljenjem izražava o mukotrpnom nastojanju Petra Velikog da popuni praznine u vlastitom odgoju i obrazovanju, ali i njegovoj borbi s predrasudama svoga naroda. Svojim je nastojanjem Petar Veliki oteo Rusiju zaostalosti i pretvorio je u »uljudenu i moćnu državu«.⁴⁵ I u listu *Südslawische Zeitung* dive se snazi i kulturi ruskog naroda, ističući da bijeda nižih slojeva nije samo materijalno siromaštvo, jer ono zajedno s duhovnim i moralnim »opustošenjem« doводи do grubosti koja uništava narod, ali i »objavljuje rat svim postojećim odnosima«. Zato traže prosvjećivanje naroda, prvenstveno putem osnovne škole. Školovanjem bi trebalo osposobiti običnog čovjeka za zahtjeve njegovog vremena, pružiti mu čvrsti moralni oslonac i uravnotežiti razvoj i oblikovanje uma i osjećaja, jer jedino to može dovesti do boljega, a država bi svojom svrhom trebala držati unapređivanje obrazovanja i humanosti svojih državljana.⁴⁶

Glorifikacija Slavena i Slavenstva, a posebice ruskog naroda, u Kvaternika u vidu divljenja prema djelatnosti Petra Velikog, prisutna je i na stranicama lista *Südslawische Zeitung*. Držeći Slavene braćom, dakle bliskim i srodnim narodima, propagirajući ideju slavenskog jedinstva, pod čime podrazumijevaju međusobno pomaganje pred zajedničkim neprijateljem, u listu *Süds*

⁴³ Kvaternik, *Opća povijest*, poz. 20., 129.

⁴⁴ SZ, br. 2., 5. 1. 1849.

⁴⁵ Kvaternik, *Opća povijest*, poz. 27., 129., 131.

⁴⁶ SZ, 229., 230., 232., 24.–29. 12. 1849.; 27., 1. 2. 1850.

wische Zeitung veličaju ruski narod, »velik, dobroćudan, vrlo nadaren i poučljiv narod« kojemu zbog takvih svojstava predstoji svijetla budućnost. Međutim, oštre kritike upućuju ruskoj birokratskoj vladi, ali ipak ističu da im je, u slučaju da se ne mogu obraniti od despotizma, ipak najdraži ruski despotizam.⁴⁷

Ta određena nekritičnost i glorifikacija Slavena nalazi se u funkciji obrane Slavena, u Monarhiji ugroženih napadima od strane vladajućih naroda, posebice Nijemaca i Mađara. Zato se toliko naglašava načelo ravnopravnosti i suradnje naroda, a Slavene se upozorava da svoje interese mogu obraniti jedino ako su složni i jedinstveni.

Važnost koju kulturi u životu društva i pojedinca pridaje *Südslawische Zeitung* vidljiva je iz opsežnosti prostora koji posvećuje raznovrsnim kulturnim problemima, a kulturnu problematiku Kvaternik izričito spominje isticanjem uzdizanja književnosti, znanosti i umjetnosti u Italiji počevši od XIV. stoljeća, a zaslugu za trajnost tih dostignuća izričito pripisuje tisku.⁴⁸

Pandan zalaganju lista *Südslawische Zeitung* za uvođenje materinjeg (hrvatskog) jezika u škole, upravu i sudstvo, te zalaganju za jezičnu ravnopravnost ne možemo naći u Kvaternikovim pozicijama, ali ga možemo naći u njegovom radu na stvaranju novoga hrvatskog pravopisa i književnog jezika o čemu je već bilo riječi.

2. O međunarodnim odnosima

Načelan stav da se odnosi među narodima trebaju zasnivati na načelima ravnopravnosti, suradnje i mirnog rješavanja sporova vidljivi su i u Kvaternika i na stranicama lista *Südslawische Zeitung*. U više navrata i profesor i novine iskazuju svoj negativni stav prema ratovima, a posebice prema građanskom ratu, ističući da ratovi ne donose ništa dobra, nego samo uništavaju ljudske i gospodarske potencijale te kulturna dostignuća i mir uvijek pretpostavljaju ratu.⁴⁹ Razorne posljedice ratova Kvaternik pokazuje na primjeru Njemačke čiju su snagu potkopali »brojni i kobni sukobi s *Talijanima, papama* i samim *Nijemcima*« nakon čega je Njemačka postala »konfederalnom cjeli-

⁴⁷ *SZ*, 232.–239., 9.–17. 10. 1850., citat je iz br. 232., 9. 10. 1850. Ideje o Slavenima kao dobroćudnim, marljivim, nadarenim i miroljubivim narodima kojima predstoji velika budućnost kad se oslobode ropstva u kojem se trenutačno nalaze iznio je njemački prosvjetiteljski filozof i književnik Johann Gottfried Herder u poznatom i često citiranom poglavlju o Slavenima, naslovljenome »Slawische Völker«. V. J. G. Herder, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, Wiesbaden (bez godine izdanja), str. 433.–435. Od Herdera su te misli preuzeli i dalje ih razrađivali brojni slavenski autori uključujući i hrvatske.

⁴⁸ Kvaternik, *Opća povijest*, poz. 8., 125.

⁴⁹ Kvaternik, *Opća povijest*, pozicije 3., 4., 12., 13., 14., 16., 20., 24., 26., str. 123., 125., 127., 129. Takav Kvaternikov stav o ratu vidljiv je i iz pozicija iz ugarske povijesti, pozicije 48., 55., 59., 85. U *SZ* osuđuju sve ratove, a osobito potresnim riječima opisuju teške posljedice krvavog rata Hrvata i Mađara 1848./49. Do svršetka toga rata u *SZ* je postojala posebna rubrika u kojoj su se donosile vijesti s ratišta.

nom i izbornim carstvom« (istaknuto u izvorniku).⁵⁰ Neslogu i razjedinjenost Nijemaca ističe i *Südslawische Zeitung* oslikavajući unutarnje, njemačke i vanjske, europske suprotnosti koje onemogućavaju rješavanje njemačkog pitanja. Njemački diplomati ne mogu ostvariti ujedinjenje njemačkog naroda, jer im to ne dopuštaju »njihov vlastiti interes, 'separatistički interesi' i 'legitimna prava' tri ili četiri tuceta njemačkih vlada, – a kad bi im oni to i dopustili, to ne dozvoljavaju Engleska, Francuska i Rusija!«⁵¹

Prihvaćajući načelo »živi i pusti druge da žive«, *Südslawische Zeitung* osuđuje njemačke pretenzije prema Istoku, ali i teritorijalne pretenzije drugih država, kritički se odnosi i prema britanskom imperijalizmu, premda uzornim cijeni britanski parlamentarizam. »British empire« naziva se »umjetnim mehanizmom« koji se može održati toliko dugo dok između njegovih heterogenih dijelova postoji ravnoteža i harmonija te se konstatira da, sudeći prema svim pokazateljima, on polako gubi ravnotežu. Umjesto toga u odnosu prema drugim narodima prihvaćaju se načela tolerancije, međusobnog uvažavanja i slobodnog razvoja koji neće ići na štetu drugih, odgovornosti prema sebi i drugima te potpune ravnopravnosti.⁵² Čini se da Kvaternik sličan stav neizravno izražava u općepovijesnim pozicijama u kojima opisuje pokušaje nekih vladara da zavladaju drugim zemljama ili čak čitavom Europom.⁵³

3. O parlamentarizmu i ustavnosti

Raspravljajući o problemima društvenog uređenja i načina vladavine i Kvaternik i *Südslawische Zeitung* polaze od načela da sva vlast proizlazi iz naroda i da narod u njoj treba sudjelovati. Najboljim oblikom društvenog uređenja drže ustavnu parlamentarnu republiku. Tako npr. Tkalac u listu *Südslawische Zeitung* ističe Američku uniju kao državu u kojoj je državna ideja dovedena do savršenstva, a u nekoliko članaka nepoznati autor divi se američkoj samoupravi i uspoređuje je uz puno pretjerivanja sa županijskom i općinskom samoupravom u Hrvatskoj, a i Kvaternik se pohvalnim riječima izražava o Američkoj uniji.⁵⁴

Razmatrajući u nekoliko članaka osnove ustavne države nepoznati autor u listu *Südslawische Zeitung* decidirano iznosi da su za ustavnu državu karakteristična načela da sva vlast proizlazi iz naroda i trodijelne podjele vlasti, a posebno ističe da zakonodavnu vlast obavljaju zajedno vladar i parlament. Autor drži da većina problema u Habsburškoj monarhiji proizlazi iz nedostatka, odnosno nepridržavanja ustava i da će oni nestati čim pravi ustav stupi u život.⁵⁵ I kasnije su na stranicama lista *Südslawische Zeitung* branili ustav od

⁵⁰ Kvaternik, *Opća povijest*, poz. 4., 125.

⁵¹ SZ 299., 30. 12. 1850.

⁵² SZ 299., 30. 12. 1850., 118.–119., 10.–11. 8. 1849., 7., 17. 1. 1849., 215., 6. 12. 1849.

⁵³ Kvaternik, *Opća povijest*, poz. 5., 6., 10., 12., 13., 16., 22., str. 125., 127., 129.

⁵⁴ SZ 228., 22. 12. 1849., 136.–139., 3.–6. 9. 1849.; Kvaternik, *Opća povijest*, poz. 29., 131.

⁵⁵ SZ, 214.–215., 18.–19. 9. 1850.

4. ožujka 1849., premda on ne ostvaruje sustav za kojim je težila većina naroda Austrije, a i uredništvo lista *Südslawische Zeitung*, ali smatraju da ustav, bude li se valjano provodio, ipak pruža dovoljno prostora za legalan i miran napredak i zajednički život austrijskih naroda.

Kvaternik svoje simpatije prema ustavnoj parlamentarnoj monarhiji očituje na primjeru Engleske ističući da je narod usavršio »oblik svoje vladavine« izmirivši »vladalaštvo i slobodu«. Ta »prava sloboda« dovela je Englesku do moći »kakvu povijest ne poznaje«⁵⁶, drugim riječima, sređeni oblik vladavine (parlamentarna monarhija) i odgovarajuće zakonodavstvo osnovni su preduvjeti za nesmetani ekonomski i društveni razvoj. Ta Kvaternikova »prava sloboda« može se usporediti s karakterizacijom revolucije 1848./49. iz pera Imbre Tkalca iz koje je vidljiva i njegova sklonost (i uredništva lista *Südslawische Zeitung* koje je članak objavilo) ustavnoj parlamentarnoj monarhiji: »U Francuskoj je to (revolucija, V. Š.) bio ep, u Njemačkoj komedija, u Austriji tragedija; tek u dvije male države bila je ta poezija, mirna, nježna, ljupka idila – u Norveškoj i Belgiji« i to zbog sretnog spoja demokratskog načela i monarhijskog oblika vladavine.⁵⁷

Važnost takvoga sretnog spoja u kombinaciji s prosvjećenim narodom, mirom i sređenim zakonodavstvom kao preduvjeta za napredak zemlje na svim područjima života ističe i Kvaternik konstatacijom da se u Engleskoj, izmučenoj dugotrajnim napadima Danaca i Normana, nakon uvođenja »boljeg poretka«, »zakona« i »sloboština« počela uzdizati proizvodnja, trgovina i društveno uređenje.⁵⁸ Sličnu misao Kvaternik je izrazio i u rečenici o životu Hrvata nakon protjerivanja Franaka, citiranoj u prvome dijelu ovog teksta.

Prava ustavna parlamentarna monarhija ne može postojati bez ozakonjenih građanskih i političkih sloboda koje se doista i provode u stvarnosti, a u tome se slažu i Kvaternik i *Südslawische Zeitung*. Stječe se dojam da se Kvaternikovi »bolji poredak, zakoni i sloboštine« mogu shvatiti i kao građanske i političke slobode bez kojih je nemoguće ostvariti »pravu slobodu«. I *Südslawische Zeitung* se kreće u istom smjeru zahtjevima za stvarnim uvođenjem građanskih i političkih sloboda, koje su doduše zajamčene oktroiranim ustavom, ali se u stvarnome životu ne provode. Kvaternik u pozicijama doduše pobliže ne objašnjava što podrazumijeva pod pojmovima »boljeg poretka, zakona i sloboština«, ali ne smije se smetnuti s uma činjenica da su pozicije zapravo služile kao podsjetnik studentima pri izlaganju gradiva na javnom ispitu. Možemo pretpostaviti da su oni tom prigodom spomenute pojmove trebali detaljnije objasniti. Uredništvo lista *Südslawische Zeitung* konkretizira što podrazumijeva pod pojmom građanskih i političkih sloboda. To su stvarna sloboda i ravnopravnost naroda, mogućnost slobodnog razvoja narodnosti i jezika, sloboda tiska, zbora i dogovora, jer drži da sloboda bez narodnosti nije moguća, ali ni obrnuto. Iznose i mišljenje da se narod bez slobodarskih institucija ne može odgojiti za slobodu i zrelost. Uzor naravno traže u slobodarskim institucijama Zapada. Stoga se *Südslawische Zeitung* zalaže za preure-

⁵⁶ Kvaternik, *Opća povijest*, poz. 21., 129.

⁵⁷ SZ 220., 13. 12. 1849.

⁵⁸ Kvaternik, *Opća povijest*, poz. 3., 123.

denje Habsburške monarhije u ustavnu parlamentarnu monarhiju, u federaciju s demokratskim ustavom, u kojoj će se dosljedno poštivati ravnopravnost i sloboda svih naroda.⁵⁹

I R. J. Kvaternik i *Südslawische Zeitung* protive se bilo kakvom ograničenju vlasti parlamenta od vladara ili vlade. U Kvaternika je to vidljivo u poziciji u kojoj govori o vladavini Luja XIV. koji je »potisnuo u pravo ropstvo parlamente, velikaše i sve staleže Francuske«, dok *Südslawische Zeitung* oštro kritizira kresanje moći pokrajinskih sabora u novim zemaljskim ustavima, jer su politička prava sabora reducirana na nulu, a sami sabori nalaze se »u željeznom zagrljaju namjesnika«, a sve to bi se moglo negativno odraziti i na budućí državni parlament.⁶⁰

Opisujući vladavinu Luja XIV., snažne vladarske ličnosti, koji je do krajnosti ograničio vlast parlamenta, »bogatstvom, snagom i nečuvanim pobjedama otvorio sebi put do same diktature nad Europom«, Kvaternik kritički ističe i drugu stranu medalje njegove vladavine: veliki troškovi, česti ratovi i greške u unutrašnjoj upravi doveli su njega i Francusku u propast.⁶¹

Sličan je i kritičan stav uredništva lista *Südslawische Zeitung* koje misli da bi austrijska vlada na sličan način mogla odvesti Habsburšku monarhiju u propast. Zato uredništvo savjetuje vladu neka se manje miješa u prilike na »maglovitom Zapadu«, a više pažnje neka posveti vlastitoj rascjepkanoj državi, oslabljenoj unutarnjim olujama, neka ostvari oktroirani ustav i smiri nezadovoljne narode, ali istodobno upozorava vladu da to ne može ostvariti izigravanjem europskog žandara i gušenjem političkih, nacionalnih, vjerskih i drugih kulturnih prava svojih naroda.

Između Francuske u doba Luja XIV. i Francuske sredinom XIX. stoljeća također bi se mogla povući paralela. Tkalac u listu *Südslawische Zeitung* opisuje »reakcionarnu obmanu zakonodavne i izvršne vlasti u Francuskoj«, odnosno vladavinu predsjednika Luja Napoleona, »visokog nečaka velikog strica« i konstatira da je jedini oblik vladavine koji je u Francuskoj sačuvao čast (i apsolutna i ustavna monarhija te republika su u narodu izgubile kredibilitet) Napoleonov imperijalizam. Međutim dalje ističe da je taj oblik vladavine bio duhovni izraz »svog velikog tvorca, identičan s njegovim velikim bićem« i stoga moguć jedino uz pomoć »čovjeka kakav je bio stvarni Napoleon, a kakvim njegove kopije u i izvan Francuske nikada ne mogu postati«. Institucionalna kriza u Francuskoj, kojoj po mišljenju autora članka doprinose i predsjednik i parlament, završila je raspuštanjem parlamenta i proglašenjem izvanrednog stanja u prosincu 1851. Da su u listu *Südslawische Zeitung* taj događaj držali skoro ravnim propasti Francuske svjedoči činjenica da je tijekom tih burnih događaja u Francuskoj *Südslawische Zeitung* izalzio svakodneвно (inače je krajem 1851. godine list izlazio tri puta tjedno) i da je tiskana tek poneka vijest koja nije dolazila iz Francuske.⁶²

⁵⁹ SZ 89., 7. 7. 1849.

⁶⁰ Kvaternik, *Opća povijest*, poz. 16., 127.; SZ 13., 16. 1. 1850.

⁶¹ Kvaternik, *Opća povijest*, poz. 16., 127.

⁶² SZ, 9., 13. 1. 1851., 254.-259., 8.-13. 12. 1851.

4. O ulozi vladara/vlade

Fascinacija vladarem-prosvjetiteljem prisutna je i u Romualda Kvaternika i na stranicama lista *Südslawische Zeitung*. Međutim, to ni u kome slučaju nisu samo hvalospjevi snažnim vladarskim ličnostima, vladarima-reformatormima, već je prisutna i velika kritičnost. Iz njihovih tekstova može se razabrati da vladaru, a *Südslawische Zeitung* i vladi, pridaju veliko značenje, jer drže da oni reformama odozgo moraju stvoriti preduvjete za gospodarski, politički i kulturni napredak svoje zemlje.

Divljenje koje u listu *Südslawische Zeitung* izražavaju prema genijalnome Napoleonu može se usporediti s Kvaternikovim divljenjem prema Petru Velikome i Friedrichu II. Iz te karakterizacije Napoleona i njegove vladavine, a također i iz Kvaternikovih opisa osoba i vladavine već spomenute dvojice vladara te Bele IV. i Matije Korvina, a donekle i Luja XIV., Elizabete i Karla V. proizlazi njihovo shvaćanje velike uloge vladara koji reformama, vlastitim zalaganjem i odgovornošću moraju povesti svoj narod u bolju budućnost i napredak. Kvaternik je pritom i kritičan, te ističe i negativne poteze spomenutih vladara: Karlu V. predbacuje »poprilično slavohleplje«, Luju XIV. strahovladu, rastrošnost, mnogobrojne ratove i »greške u unutrašnjoj upravi«, Beli IV. spočita preveliko fiskalno opterećenje zbog ratova i dovođenje svoga kraljevstva i vjere u »krajnju nevolju«, a Matiji Korvinu samovolju i drsko postupanje prema palatini.⁶³ Sličan stav o potrebi reformi odozgo zauzima i *Südslawische Zeitung* u odnosu prema Banskome vijeću, banu i centralnoj vladi, ali su i na stranicama spomenutog lista velika očekivanja pomiješana s priličnom kritičnošću.

Kao što je već rečeno, iz više pozicija izbija Kvaternikova odbojnost prema samovladi, odnosno diktaturi, što se dobro razabire iz opisa Cromwellove djelatnosti, ali »zločinačkom Protektoru« priznaje i neke vrijedne zasluge: Engleskoj je dao izvrsno zakonodavstvo i mir, što je povećalo njezinu slavu i moć.⁶⁴ I ovdje dolazi do izražaja Kvaternikova pragmatičnost i političko-historijska funkcionalnost nastave povijesti. Premda nije riječ o zaista usporedivim osobama, može se usporediti postupak koji primjenjuju Kvaternik i *Südslawische Zeitung*. U listu *Südslawische Zeitung* imaju sličan ambivalentan stav prema banu Jelačiću i u više se navrata izjašnjavaju protiv banove diktatorske titule, držeći da »legalna banska čast« svojem nositelju »čovjeku od povjerenja, djela i časti« pruža dovoljnu moć da predstavlja jamstvo za autonomiju Hrvatske, te se stoga ne treba pribjeći »neodređenom, tamnom, važnom predikatu 'diktatora'«, što ionako predstavlja tek dodatno oružje njegovim protivnicima, odnosno protivnicima Hrvatske.⁶⁵ Uredništvo lista nasuprot tomu misli da ban Jelačić ionako ima prevelike ovlasti te da bi ban za svoj rad trebao odgovarati vladi, a oboje Hrvatskom saboru. Podrazumijeva se da to ne isključuje njihovu odgovornost prema caru i centralnoj vladi, jer je taj odnos odgovornosti uistinu i funkcionirao.

⁶³ Kvaternik, *Opća povijest*, poz. 10., 16., 17., 27., 28., str. 125, 127, 129, 131. Kvaternik, *Positiones ex historia pragmatica Hungariae...*, poz. 55, 58, 73.

⁶⁴ Kvaternik, *Opća povijest*, poz. 19., str. 127., 129.

⁶⁵ SZ, 80., 22. 6. 1849.

Kvaternik i *Südslawische Zeitung* drže da vladar treba imati važnu ulogu u životu zemlje, pa prema tome i veliku, ali ne i apsolutnu moć, odnosno vlast. U skladu s takvim shvaćanjem list upozorava na glasine o »nadoktroju« (Ueberoktroirung), kritizira sustav vladavine u Habsburškoj monarhiji koji je vrlo srodan apsolutizmu, taj »misteriozni i kobni sistem političke, pravosudne i financijske birokracije, s neograničenim pravom oporezivanja i regrutiranja«, a sve je to posljedica toga što se vlasti ne pridržavaju ustava. Također se osuđuje opasno stanje i slične mjere s negativnim učinkom u Monarhiji, gdje je ustavnost još u povojima i upozorava se da na taj način nije stvorena niti jedna velika država, niti je u narodu stvorena plemenita samosvijest, »a bez nje nikada nije uspjela velika zajednica (Gemeinwesen)«. ⁶⁶

5. O gospodarskoj problematici

Važnost gospodarske problematike u životu države shvatili su i Kvaternik i *Südslawische Zeitung*, što se može razabrati iz velike pozornosti koju posvećuju gospodarskim pitanjima. Kvaternikova je polazna osnova uvjerenje da je dobro uređeni državni poredak (ustavna parlamentarna monarhija, građanske i političke slobode te odgovarajuće zakonodavstvo) osnovni preduvjet ne samo za razvoj društva, politički i kulturni napredak, nego također uvjet za ekonomsko uzdizanje zemlje, a to je i stav uredništva lista *Südslawische Zeitung*. U svim pozicijama koje se dotiču ekonomskih pitanja Kvaternik izriječno spominje trgovinu, na temelju čega se može zaključiti da joj pridaje posebnu važnost. I *Südslawische Zeitung* posebnu pozornost unutar gospodarske problematike posvećuje trgovini i prometu, a u mnogobrojnim člancima raspravlja o mjerama za njihovo unapređenje. To proizlazi iz činjenice da je zbog geopolitičkog položaja Hrvatske i stjecaja povijesnih okolnosti tranzitna trgovina bila značajna gospodarska grana na hrvatskom prostoru. Međutim, to ne znači da list zanemaruje ostale gospodarske grane. O pojedinim problemima vezanim uz poljoprivrednu proizvodnju, razvoj stočarstva, obrta, industrije, o mjerama za unapređivanje rudarstva te o pomorskoj snazi Monarhije na stranicama lista *Südslawische Zeitung* pisali su stručnjaci.

Kvaternik je shvatio važnost gospodarstva za snagu i moć zemlje što se jasno vidi iz njegove konstatacije da su otkrića novih zemalja utjecala na »europsku proizvodnju, trgovinu, financije, politiku te sreću i imetak pojedinaca«. ⁶⁷ S ovom konstatacijom može se povezati i Kvaternikova misao da je zasluga kraljice Elizabete što je usmjerila Englesku »prema sudbini koju joj je namijenila priroda – prema moreplovstvu i trgovini«, gdje je Engleska uskoro postigla »takvu moć kakvu povijest ne poznaje«. ⁶⁸

I *Südslawische Zeitung* i Kvaternik unutar gospodarskih pitanja ističu veliku važnost financija i poreza. Već je navedeno koliku su odbojnost prema ratovima imali i *Südslawische Zeitung* i Kvaternik, pri čemu su neprestance isticali kako pogubno oni djeluju na državnu blagajnu i, današnjim rječnikom

⁶⁶ SZ, 144.–145., 26.–27. 6. 1851.; 160., 15. 7. 1850.; 165., 20. 7. 1850.

⁶⁷ Kvaternik, *Opća povijest*, poz. 9., 125.

⁶⁸ Kvaternik, *Opća povijest*, poz. 17. i 21., 127., 129.

rečeno, na životni standard pojedinca. Isticali su i nezadovoljstvo naroda zbog povećanja poreza, a *Südslawische Zeitung* je nekoliko članaka posvetio problemu pravedne raspodjele poreznih opterećenja.⁶⁹ Kvaternik među ostalim uzrocima za propast Francuske tijekom i nakon vladavine Luja XIV. ističe financijske probleme, a i *Südslawische Zeitung* je puno pisao o financijskoj krizi u Habsburškoj monarhiji koja se sve više produbljivala, da bi nekoliko godina kasnije kao jedan od glavnih uzroka dovela do pada apsolutizma. *Südslawische Zeitung* je kritizirao postupke vlade koja je financijsku krizu pokušavala riješiti na uobičajeni neinventivni način, povećanjem poreza.

Vrlo je važno napomenuti da je Kvaternik shvatio kako je glavni uzrok sukoba između Engleske i njezinih kolonija u Sjevernoj Americi ekonomske prirode. Naime, Engleska je trgovinu svojih ekonomski već vrlo jakih kolonija pokušala opteretiti porezom što je izazvalo rat u kojemu ona snagom svoga oružja nije bila u stanju zadržati pod svojom vlašću te udaljene kolonije, koje su pod Washingtonovim vodstvom izborile nezavisnost i slobodu.⁷⁰

6. O vjerskim pitanjima

Vjerska problematika u najširem smislu riječi bila je sredinom XIX. stoljeća vrlo aktualna u Habsburškoj monarhiji. Riječ je o sukobima oko definiranja kompetencija, ovlasti i djelokruga rada Katoličke crkve nakon jozefinističkih ograničenja i dodatnih potresa u obliku revolucionarnih zbivanja i uznapredovalih nacionalnih pokreta koji su već uzdrmanu organizaciju Crkve još dodatno potresli. Izvan crkvenih krugova, pa i u samoj Crkvi javili su se različiti odgovori na novonastalu situaciju. I u Romualda Kvaternika i na stranicama lista *Südslawische Zeitung* pronalazimo odjeke tih zbivanja, pri čemu oni zastupaju liberalna načela vjerske tolerancije i ravnopravnosti, što je dosljednije izraženo u spomenutom listu.

Iz Kvaternikovih pozicija iz opće povijesti vidljivo je da on ne odobrava vjersku netoleranciju i vjerske ratove, te da njegov stav o fenomenu protestantizma nije jednoznačno negativan. Štoviše, iz pozicija iz engleske povijesti vidljivo je da pozitivnom cijeni ulogu nekih protestantskih vladara, posebice kraljice Elizabete.⁷¹ Takav tolerantni stav u vjerskom pitanju ne može se razabrati iz pitanja iz ugarske povijesti, gdje u jednoj poziciji inzistira na činjenici da građanska prava u Hrvatskoj imaju samo »rimokatolici« i »nekatolički Grci« (pravoslavni, V. Š.).⁷² Ova kontradikcija može se razumijeti jedino u kontekstu njemu suvremenih zbivanja ispunjenih ogorčenom borbom Hrvata za svoja municipalna prava, ugrožena s ugarske strane. Među njima je bio i poseban vjerski zakon po kojemu protestanti u Hrvatskoj nemaju građanska prava. Na zasjedanjima zajedničkoga Ugarskog sabora tijekom prve polovine XIX. stoljeća Mađari su nastojali da protestanti i u Hrvatskoj dobiju građan-

⁶⁹ Riječ je o nizu članaka pod naslovom: »Wer zahlt die höchsten Steuern?« SZ, 225.–229., 1.–5. 10. 1850.

⁷⁰ Kvaternik, *Opća povijest*, poz. 29., 131.

⁷¹ Kvaternik, *Opća povijest*, poz. 17., 20., 127., 129.

⁷² Kvaternik, *Opća povijest*, poz. 14., 127.; Kvaternik, *Ugarska povijest*, poz. 81., 123.

ska prava, što su hrvatski poslanici, na preporuku Hrvatskog sabora, odbijali. Inzistiranjem na tom zastarjelom konzervativnom zakonu hrvatska strana nije branila svoja konzervativna prokatolička shvaćanja, premda se ne može tvrditi da ih uopće nije bilo, nego je na ovaj način branila autonomno pravo Hrvatske da sama odlučuje o vjerskim pitanjima. Iza ovako strogog principijelnog stava krila se i bojazan da bi eventualno popuštanje Mađarima u protestantskom pitanju moglo ugroziti pozicije Hrvatske u sukobu s mađarskom stranom i oko ostalih kompetencija Hrvatskog sabora. I pozicije o protestantskom problemu drugih profesora povijesti na zagrebačkoj Akademiji upućuju na zaključak da je takav Kvaternikov stav odraz političkih okolnosti. U njima se protestantizam prikazuje kao krajnje negativna pojava s poraznim posljedicama za Ugarsku, te tamošnju crkvu i vjeru. Spominje se i to da je njegova legalizacija iznudena i s ponosom se ističe da protestantizam nije ozakonjen u hrvatskim zemljama, gdje je zakonski sankcionirana »jedna jedina prava rimokatolička vjera«, a da pravoslavni tek nakon dekreta Leopolda II. uživaju vjersku slobodu i pristup javnim službama.⁷³

Za razliku od Kvaternika, *Südslawische Zeitung* se uvijek dosljedno zalagao za ravnopravnost vjera, te je u više navrata kritizirao privilegiranost pojedinih Crkvi, a osobito je osuđivao crkvene hijerarhije koje više vode računa o svojim privilegijama i pravima nego o potrebama svojih vjernika. Prema mišljenju iznesenome u listu država bi se trebala pobrinuti da sve vjerske zajednice imaju ista prava i istu zaštitu, te se u tom kontekstu u listu osuđuju i konfesionalne škole, jer se drži da one ne služe ničemu, osim što već u ranoj mladosti proizvode vjersku mržnju.⁷⁴ Ovakav stav uredništva lista *Südslawische Zeitung* odraz je i promijenjenih društveno-političkih okolnosti do kojih je došlo širenjem revolucionarnih gibanja i liberalnih ideja te napredovanja nacionalnih pokreta. I uredništvo lista *Südslawische Zeitung* prihvatilo je zasade liberalnog katolicizma koji je imao značajnu ulogu i u političkom životu na hrvatskome prostoru u XIX. stoljeću.⁷⁵

IV. Zaključak

Analiza stavova Romualda Josipa Kvaternika i onih iznesenih na strani-cama lista *Südslawische Zeitung* pokazala je njihovu veliku sličnost i bliskost, temeljem koje se može zaključiti da je misaono ozračje koje je Kvaternik prenosio na svoje učenike vjerojatno imalo odraza i u tekstovima objavljenima u listu *Südslawische Zeitung*. Stoga se s velikom vjerojatnošću može pretpostaviti da su u spomenutom listu pisali i neki Kvaternikovi učenici.

Za *Südslawische Zeitung* karakteristična je dosljedna liberalna orijentacija, dok je Kvaternikov liberalizam dijelom odraz tadašnje političke situacije u Hrvatskoj i borbe za očuvanje hrvatske autonomije. Njegovo ustrajanje i inzis-

⁷³ Lj. Kuntić – B. Kuntić-Makvić, *Nastava povijesti*, 100.–101.

⁷⁴ *SZ*, 229.–232., 24.–29. 12. 1849.

⁷⁵ O liberalnome katolicizmu na hrvatskome prostoru u prvoj polovini XIX. stoljeća usp. Franjo Emanuel Hoško, »Liberalni katolicizam kao sastojnica ideologije ilirizma«, u: *Croatia christiana periodica XV* (1991), br. 28., str. 43.–54.

tiranje lista *Südslawische Zeitung* na važnosti prosvjeđivanja naroda kao i simpatije prema Slavenima korespondiraju s djelatnošću iliraca na jezično-prosvjetnom planu pri čemu su uzore pronalazili u slavenskom svijetu. Pozornost koju Kvaternik i *Südslawische Zeitung* posvećuju političkim i gospodarskim problemima, te teme kojih se pritom dotiču mogu se držati njihovim prilogom rješavanju tada aktualnih problema. To se osobito odnosi na njihova razmatranja o ustavnosti i parlamentarizmu iz čega se može razabrati i njihovo mišljenje o tome na koji bi način trebalo preurediti Habsburšku monarhiju, što je sredinom XIX. stoljeća bilo vrlo važno pitanje, ne samo na području Jugoistočne Europe, nego i u općeeuropskim razmjerima.

Također se može zaključiti da je profesor Romuald Kvaternik nastavom povijesti na zagrebačkoj Akademiji odgajao moderne europske građane, buduće reformatore. Njegova je nastava povijesti u mladih ljudi razvijala racionalno i stvaralačko mišljenje i osposobljavala ih za javni život, odnosno pružala je povijesne argumente za aktualnu političku borbu s Mađarima za očuvanje hrvatske autonomije. Međutim, Kvaternikova pitanja za javne ispite izdižu se iznad čiste političko-historijske funkcionalnosti i nisu tek puka ideologija, ali niti slijepo pridržavanje propisanih programskih shema. To posebice vrijedi za njegove pozicije iz opće povijesti, dok je kod pitanja iz nacionalne povijesti ta pragmatična svrha puno jače izražena. Kvaternikova nastava povijesti bila je, dakle, odraz političkog trenutka s ulogom afirmiranja hrvatske nacionalne svijesti i državnosti, što je bilo u skladu s tadašnjim zbivanjima u europskoj historiografiji.

I na stranicama lista *Südslawische Zeitung* razabiremo odgovore na aktualne probleme vlastite sredine i trenutka u liberalnom, demokratskom i reformski orijentiranome duhu, dok se povijesnim fenomenima pristupa ovisno o njihovome značenju i eventualnome utjecaju na suvremene prilike. Stoga se može zaključiti da su i Kvaternik i *Südslawische Zeitung* svojom nacionalno-liberalnom orijentacijom, širokim duhovnim obzorom, te tolerantnim i modernim duhom ostavili duboki trag na mnogobrojnim naraštajima hrvatskih intelektualaca.

S U M M A R Y

CONTOURS OF CROATIAN LIBERALISM: ROMUALD JOSIP KVATERNIK AND THE JOURNAL *SÜDSLAWISCHE ZEITUNG* 1849-1852

R. J. Kvaternik (1799-1851), History professor at the Kings Academy of Sciences in Zagreb, had a great influence on several generation of Croatian intellectuals through his pedagogic work and his patriotic and liberal views. The Zagreb journal *Südslawische Zeitung* also reflected liberal and democratic views. The author compares Kvaternik's views, exposed in questions for public examinations in general and Hungarian History (*positiones*), with those expressed in the journal concerning actual political issues and institutional, economic, and cultural questions. In both cases, there is notable democratic orientation, inclination towards parliamentary system, and the need for education of the people as requirement for a general progress of the country. The ideas of equality, tolerance, and peaceful resolution of issues are fundamental to their views. S. Z. stands steadfastly to its views. The similarities between Kvaternik's views and those of S. Z. suggests that some of Kvaternik's disciples were contributors to the journal. Unfortunately, this remains only a presupposition, because articles in S. Z. were not signed.